

JERZY TRACZUK
Lublin

Z DZIEJÓW BIAŁORUSKIEJ PRASY LITERACKIEJ DO TRAKTATU RYSKIEGO

Na początku XX w. długotrwały proces narodotwórczy na Białorusi, sięgający okresu Rusi Kijowskiej oraz tendencji odśrodkowych ziemi połockiej od czasów Włodzimierza Wielkiego (978-1015), przeszedł wszelkie stadia i fazy rozwoju, poczynając od wielowiekowych dążeń integracyjno-unifikacyjnych starobiałoruskiej fazy językowo-kulturowej czasów Wielkiego Księstwa Litewskiego, której przejawem była m. in. edytorska działalność Franciszka Skaryny (ok. 1490 – ok. 1551)¹, po takąż nowoczesną od końca XVIII w. (m.in. *Piesnia białoruskich żaŭnierau 1794 hoda*) i wytworzenie się sytuacji suwerenności wewnętrznej oraz w swym szczytowym stadium zewnętrznej w nowoczesnej fazie politycznej². Na Białorusi jej wyrazem była „krwawa litewska epopeja” – powstanie 1863 r. pod przywództwem pochodzącego z nadgranicznych dzisiejszych Mostowlan, uważanego po dziś dzień na Białorusi za białoruskiego bohatera narodowego Kastusia Kalinoŭskiego (1838-1864), poprzedzona około trzydziestoma poważniejszymi „buntami chłopskimi” tylko w trzech pierwszych dekadach stulecia³, zainicjowanie, praktycznie nie urzeczywistnionej w 1707 r. przez Stanisława Szczukę, idei edytorstwa nielegalnej prasy białoruskiej w postaci jej załączka „Hutarki Dwóch Susiedau” z 1861-1862 r. w tajnej dru-

¹ Zob. o tym: H. S z e j k o w s k a, *Książka cyryliczna na ziemiach Rzeczypospolitej Polskiej w XVI i XVII w.*, [w:] *Książka drukowana XV-XVIII wieku. Zarys historyczny*, red. I. Morełowska, PWN, Wrocław 1987, s. 134-138.

² O problemach i mechanizmach rozwojowych procesu narodotwórczego zob.: J. C h l e b o w c z y k, *O prawie do bytu małych i młodych narodów. Kwestia narodowa i procesy narodotwórcze we wschodniej Europie Środkowej w dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początków XX w.)*, Śląski Instytut Naukowy, PWN, Warszawa-Kraków 1983, s. 38-56 oraz 177-194 i 201-211.

³ Por. *Istorija białoruskaj dooktiabr'skoj literatury*, „Nauka i Tiekhnika”, (Minsk), 1977, s. 315.

karni Bronisława Szwarcego w Białymstoku, w latach 1862-1863 „Muzyckiej Praudy”, a w 1863 i 1864 (?)r. „Hutorki” Jaški – haspadara – z-pad Wilni (tj. Kastusia Kalinoŭskiego) w tym mieście.

Standaryzacja języka białoruskiego od samego początku łączyła się z pojawieniem określonych elementów „świadomościowych”, krystalizacją w fazie politycznej świadomości historycznej. Świadomy swej historycznej misji, nie kwestionowany autorytet duchowy Białorusinów, poeta Franciszak Bahuszewicz usiłuje tchnąć w swych ziomków samopoczucie narodowe:

Wiele było takich narodów, co najpierw utraciły swoją mowę, podobnie jak człowiek przed skonem, gdy mu mowę odbiera, a potem całkowicie wymarły. Nie porzucajcie więc naszej mowy białoruskiej, żebyście nie umarli! Ludzi poznaje się po mowie, po stroju, jaki noszą; otóż mowa, język stanowią strój duszy⁴.

Rzecz znamienna, iż podobnie jak w nowożytnej literaturze białoruskiej XIX i XX w. współistniały ze sobą różne tendencje ideowo-artystyczne i stylistyczno-obrazowe, takie jak przejawy romantyzmu, pierwiastki sentymentalizmu, klasycyzmu, inklinacje realistyczne, co wiązało się ze swoistym „synkretyzmem” gatunkowym, białoruski proces narodotwórczy w swym kształtowaniu się przybierał niemal jednocześnie dwie fazy: językowo-kulturową i polityczną. Ze względu jednak na niewolnicze upodlenie chłopca białoruskiego, którego Aleksander Hercen nazwał „niewolnikiem białoruskim”, żadna z tych faz nie była na tyle dostatecznie silna, aby w swym szczytowym stadium na dłuższą metę wytworzyć się mogła dążność do suwerenności zewnętrznej w swej końcowej fazie politycznej. Stąd klęska białoruskich zrywów narodowych, zarówno w latach 1830-1831, jak też w 1863-1864, niepowodzenia narodników białoruskich w 1884 r., skupionych wokół nielegalnego czasopisma „Gomon”⁵, ukazującego się w Petersburgu w języku rosyjskim, oraz powstałej w 1882 r. ich z całą pewnością pierwszej Białoruskiej Socjalno-Rewolucyjnej Partii Ludowej. Sprzyjały one jednak narastaniu białoruskiej mitologii narodowej, która z imponującą siłą znajdzie swe artystyczne uogólnienie już po wrzeniu rewolucyjnym w „Siewiero-Zapadnom kraje” 1905-1907 r. w twórczości wieszczów narodowych Białorusinów, Janki Kupały (1882-1942) i Jakuba Kołasa (1882-1956)⁶ (pierwszy tom poezji Janki Kupały *Żalejka* ukazał się w Petersburgu w r. 1908;

⁴ Zob. *Antologia poezji białoruskiej*, wybrał i oprac. J. Huszcza, wstęp napisał A. Barszczewski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1978, s. 59.

⁵ Zob. o tym: *Publicystyka białoruskich narodników. Nielegalnyje izdanija białoruskich narodników (1881-1884)*, przedmówiła I. S. Aleksandrowicz, Izdatielstwo BGU im. W. I. Lenina, Minsk 1983.

⁶ O Jance Kupale zob. m.in.: *Janka Kupała. Encykłapedyczny dawiednik*, Wydawiectwa „Biełaruskaja Sawieckaja Encykłapedyja” imia Pietrusia Broŭki, Minsk 1986, ss. 727.

pierwszy tom poezji Jakuba Kołasa *Piesni-żalby* wydano w 1910 r. w Wilnie). Artystyczne uogólnienie wiedzy i doświadczeń zebranych przez naród białoruski podczas swego istnienia, zawarte w nim jego zakodowane przeświadczenie o swoim charakterze, własnej historii i przyszłości, poprzedzało już nie działanie żywiołowe czy automatyzm rozwojowy, lecz wysiłek społeczności białoruskiej, realizującej program socjalno- i narodowowyzwoleńczy: powstanie w latach 1902-1906 trzech kolejnych partii politycznych⁷ (Białoruskiej Partii Rewolucyjnej, Białoruskiej Rewolucyjnej Hromady oraz Białoruskiej Socjalistycznej Hromady), organu Białoruskiej Partii Rewolucyjnej „Swabody” w 1902 r. w Labiodcy w powiecie lidzkim, w r. 1905 najprawdopodobniej mińskiego periodyku „Biełaruś”, a nade wszystko zainicjowanych w 1906 r. pierwszych białoruskich, ukazujących się w Wilnie, periodyków legalnych, „Naszej Doli” oraz wyznaczającej całą epokę w rozwoju kultury narodowej „Naszej Niwy” (1906-1915). Poczynając od wydanych w latach 1861-1862 w Białymstoku czterech numerów „Hutarki Dwóch Susiedaŭ”, których autorstwo przypisywane jest Władysławowi Syrokomli, Wincentemu Korotyńskiemu oraz Wincentemu Duni-nowi-Marcinkiewiczowi, poprzez białostocką „Mużycką Praŭdę” z lat 1862-1863 oraz „Hutorkę” z 1863-1864 r. Kastusia Kalinoŭskiego, przygotowano w 1870 r. do druku w Paryżu z inspiracji Włodzimierza Rożałowskiego, Józefa Tokarzewicza (pisarza urodzonego w 1841 r. w Bielsku Podlaskim) i Jana A. Medekszy pierwsze polsko-litewsko-białorusko-ukraińskie, wydane w Zurychu, pismo „Zmowa. Kŭpos Susitarimas – Hromadźki Zhowor” o obliczu antycarskim i powielany w języku rosyjskim petersburski narodnicki „Gomon”, zainicjowany w 1884 r. przez Aleksandra Marczankę i Chaima Izraela Ratnera – stanowiły one kontynuację białoruskiej prasy społeczno-politycznej, ale też i literackiej.

„Naszeniwski” okres odrodzenia narodowego wywiera wielki wpływ nie tylko na twórczość Ałaiży Paszkiewicz (Ciotki) (1876-1916), Janki Kupały, Jakuba Kołasa, Jadwihina Sza (1868-1922), Maksima Bahdanowicza (1891-1917), Alesia Haruna (1887-1920), Zmitroka Biadulę (1886-1941), Maksima Hareckiego (1893-1939), Ciszkę Hartnego (1887-1937), Siarhieja Pałujana (1890-1910), Mikołaja Arła (ok. 1890-?), Alesia Hurłę (1892-1938), Kanstancyje Bujłę (1899-1986) i innych, ale upowszechnia białoruską ideę narodową w skali kraju, inspiruje niespotykany dotychczas rozwój prasy. Łącznie do 1918 r. wydanych zostało graždanką i łacinką 26 tytułów białoruskich gazet i czasopism, zarówno na Białorusi, jak też w krajach ościennych, głównie w

⁷ Por. J. T u r o n e k, *PPS wobec białoruskiego ruchu rewolucyjnego w latach 1902-1906*, [w:] *Studia polsko-litewsko-białoruskie*, praca zbiorowa pod red. J. Tomaszewskiego, E. Smułkowej i H. Majeckiego, Białostockie Towarzystwo Naukowe, PWN, Warszawa 1988, s. 89.

Rosji. Siedem z nich: „Nasza Dola”, „Nasza Niwa”, „Czemier”, „Sacha”, „Krapywa”, „Biełarus” i „Homan”, ukazało się w byłej stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego – Wilnie; sześć: „Biełaruś”, „Sacha”, „Łuczynka”, „Biełaruskaja Rada”, „Hramada” i „Wolnaja Biełaruś” w niebawem nowej stolicy Białorusi (od 1 stycznia 1919 r.) – Miensku (później przemianowanym na Mińsk); cztery: „Ranica”, „Dziannica”, Świetač oraz „Krynica” – w Piotrogradzie; trzy: „Hutarka Dwóch Susiedaŭ”, „Mużyckaja Praŭda” i „Hutorka” – w Białymstoku; po jednym: „Zmowa. Kŭpos Susitarimas. Hromadźki Zhouor”, „Swaboda”, „Wolnaja Dumka”, „Kołas Biełaruskaj Niwy”, „Wolny Kraj”, kolejno – odpowiednio w Zurychu, Labiodcy, Kapyłu, Grodzie i Ihumieniu; dwa: „Piałun” i „Samasiejka” – w miejscu dotychczas nie znanym⁸.

Tylko niektóre z nich, takie jak „Hutarka Dwóch Susiedaŭ”, „Hutorka”, redagowana w 1911 r. przez Ciszkę Hartnego w Kapyłu „Wolnaja Dumka” czy grodzieński „Kołas Biełaruskaj Niwy” z 1913 r., miały charakter *stricte* literacki. Większość ówczesnych białoruskich gazet i czasopism reprezentowało profil społeczno-polityczny i literacki bądź też satyryczno-humorystyczny czy literacki i religijny. Nurt społeczno-polityczny prezentowała „Mużyckaja Praŭda” Kastusia Kalinoŭskiego, „Zmowa. Kŭpos Susitarimas – Hromadźki Zhouor”, petersburski „Gomon”, najprawdopodobniej mińska „Biełaruś” z 1905 r. oraz redagowana w tym mieście w 1917 r. przez Arkadzia Smolicza „Hramada”, a także „Biełaruskaja Rada”; społeczny – pismo studenckie młodzieży białoruskiej w Petersburgu „Ranica” z 1914 r.

Szczególne role w inspirowaniu białoruskiego ruchu narodowowyzwoleńczego, jak również w wyznaczaniu kierunków procesu historycznoliterackiego przypadła białoruskim pismom społeczno-politycznym i literackim. Takie z nich, jak „Nasza Dola” i „Nasza Niwa” inicjowały całą epokę w rozwoju literatury białoruskiej, umożliwiając debiut najznakomitszym pisarzom, inne – jak „Homan”, redagowana w 1916 r. przez Zmiciera Żyłunowicza w Piotrogradzie „Dziannica” czy w 1917 r. przez Jazepa Losika w Miensku tygodnik „Wolnaja Biełaruś”, krzewiły ich idee. Ich prekursorem była „Swaboda”.

Upowszechnianiu literatury narodowej sprzyjało edytorstwo nie tylko prasy *stricte* literackiej czy społeczno-politycznej i literackiej, ale także literacko-popularnonaukowej i publicystycznej. Profil ów reprezentował redagowany w 1914 r. w Mińsku przez Aleksandra Ułasowa i Ałaiżę Paszkiewicz (Ciotkę) miesięcznik literacko-popularnonaukowy młodzieży białoruskiej „Łuczynka”

⁸ W liczbie tej nie uwzględniono narodnickiego pisma „Gomon”, wydawanego w języku rosyjskim. Zob. *Pieryjadycznyja wydanni*, [w:] *Knihha Biełarusi 1517-1917. Zwodny katałoh*, Wydawnictwa „Biełaruskaja Sawieckaja Encykłapedyja” imia Pietrusia Broŭki, Minsk 1986, s. 264-272.

oraz wydawany w 1917 r. w Ihumieniu pod redakcją Aniołoŭskiego tygodnik literacko-publicystyczny „Wolny Kraj”. Tradycje kulturalne i literackie kultywowały też białoruskie pisma katolickie: redagowany w latach 1913-1915 w Wilnie przez Antona Byczkoŭskiego, a następnie Bolesława Paczobkę tygodnik „Biełarus”, wydawany w 1916 r. w Piotrogradzie przez Eduarda Budżkę tygodnik „Świetač” oraz zainicjowany w 1917 r. w ówczesnej stolicy rosyjskiej, początkowo pod redakcją M. Hreczanika, organ Białoruskiej Chrześcijańskiej Demokracji (BChD) „Krynica”. Krąg nie zaspokojonych dotychczas w języku ojczystym potrzeb duchowych⁹ i intelektualnych Białorusinów rozszerzały czasopisma satyryczno-humorystyczne: „Czemier” (Wilno 1910), „Piałun” (1912), „Krapawa” (Wilno 1912), „Samasiejka” (1914?) oraz „Sacha” (Wilno 1912-1913, 1927-1931, Mińsk 1913-1915, 1920) – pierwszy w języku białoruskim miesięcznik rolniczy.

Działania wojenne w latach 1914-1918 na froncie wschodnim podczas I wojny światowej nie sprzyjały rozwojowi białoruskiej prasy, szczególnie na etnicznych ziemiach Białorusi, niezależnie od tego, iż marszałek Paul von Beneckendorff Hindenburg po raz pierwszy w historii wydał rozkaz organizowania białoruskiego szkolnictwa¹⁰. Zainicjowana niemal w pół roku później, po zawieszeniu „Naszej Niwy” przez jej założycieli oraz działaczy Białoruskiej Socjalistycznej Hromady, braci Iwana i Antona Łuckiewiczów oraz Wacława Łastoŭskiego, 15 (28) lutego 1916 r. w Wilnie gazeta społeczno-polityczna i literacka „Homan” wskazywała na instrumentalne traktowanie przez nich władz okupacyjnych w celu umasowienia białoruskiej idei narodowowyzwoleńczej. Świadczy o tym orientacja periodyku, zmierzająca do niezależności Białorusi¹¹.

Punkt zwrotny w rozwoju prasy białoruskiej stanowiły też obie rewolucje w Rosji: lutowa, a następnie październikowa 1917 r. Nie urzeczywistniona dotychczas w oparciu o Niemcy jesienią 1915 r. idea odbudowy niezawisłości państwowej Białorusi w postaci Konfederacji Wielkiego Księstwa Litewskiego przybrała kształt realny. W nocy z 24 na 25 marca 1918 r., formalnie jako „niezawisłe i wolne państwo”¹², proklamowana zostaje Białoruska Republika

⁹ J. K. U s i k a ŭ, *Wa ŭmowach paskoranaha razwiccia*, [w:] *Historyja biełaruskaj litaratury XIX – paczatak XX st.*, pod ałunaj redakcyjaj czł.-kar. APN SSSR M. A. Łazaruka i prof. A. A. Siemianowicza, „Wyszejszaja Szkoła”, Minsk 1981, s. 155.

¹⁰ Por. *Prawy biełaruskaj mowy*, „Homan”, 1(1916), nr 6, s. 3.

¹¹ U. M. K o n a n, „Homan”, [w:] *Encykłapiedyja litaratury i mastactwa Bielarusi ŭ 5 tamach*, Wydawiectwa „Biełaruskaja Sawieckaja Encykłapiedyja” imia Pietrusia Broŭki, t. II, Minsk 1985, s. 112.

¹² U. I h n a t o ŭ s k i, *Historyja Bielarusi ŭ XIX i ŭ paczatku XX staleccia*, Dżiarżaŭnaje Wydawiectwa Bielarusi, Miensk 1926, s. 243.

Ludowa¹³. Fakt jej narodzin w sposób zasadniczy nie zmienia sytuacji, gdyż wojska niemieckie nadal okupują większość terytorium Białorusi, a linia frontu rosyjsko-niemieckiego w wyniku podjętej przez armię niemiecką ofensywy w marcu 1918 r. przebiega na wschód od Połocka, w rejonie Orszy i Mohylewa oraz wzdłuż Dniepru¹⁴. Jedyne w stosunku do prasy polityka niemiecka staje się coraz bardziej liberalna; żadne jednak z pism białoruskich nie ma charakteru kolaboracyjnego, lecz formułuje własne postulaty narodowe.

Ukazująca się do końca 1918 r. w Wilnie gazeta „Homan” w 1918 r. zamieszcza utwory literackie Maksima Bahdanowicza, Kanstancyi Bujły, Ihnata Dwarczanina, Wiktora Gomulickiego, Maksima Hareckiego, Alesia Haruna, Karusia Kahanca, Władimira Korolenki, sztukę Franciszka Alachnowicza *Na Antokali*, eseje literackie Antona Łuckiewicza. Profil literacki ma też zainicjowany w październiku 1918 r. przez Wacława Łastońskiego w byłej stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, Wilnie, miesięcznik polityczno-literacki „Krywičanin”, zapoznając czytelnika z utworami Maksima Bahdanowicza i Zmitroka Biaduli oraz z dziełami literatury starobiałoruskiej. Wydana 29 grudnia 1918 r. w tym mieście „Wiestka Czasowaha Źradu” ma charakter polityczny, podobnie jak ukazujący się od 21 grudnia tegoż roku w języku polskim organ wileński Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Litwy i Białej Rusi „Komunista”.

W 1918 r. głównym ośrodkiem białoruskiego czasopiśmiennictwa literackiego staje się Miensk (późniejszy Mińsk). Począwszy od 28 maja (11 czerwca) 1917 r. do listopada 1918 r.¹⁵ utwory literackie, m.in. Maksima Bahdanowicza, Zmitroka Biaduli, Ihnata Dwarczanina, Ciszki Hartnego, Maksima Hareckiego, Jakuba Kołasa i Zośki Wieras, prezentuje organ Białoruskiego Komitetu Narodowego oraz Rady Białoruskiej – „Wolnaja Bielaruś” pod redakcją Jazepa Losika, przeniesiona 21 lutego 1918 r. z Piotrogradu do Mienska katolicka „Krynica” (pod redakcją Lucyjana Chwiećki) oraz redagowany od 1 września 1918 r. przez Jazepa Waronkę miesięcznik społeczno-literacki, popularnonaukowy i ekonomiczny o nazwie „Warta”. Od 3 marca 1918 r. w Słucku ukazuje się dziennik „Rodny Kraj”, w Mińsku zainicjowany 8 marca przez Pawła Alaksiuka oraz poetę Alaksandra Pruszyńskiego (Alesia Haruna), dziennik społeczno-polityczny walczący o

¹³ A. B e r g m a n, *Sprawy białoruskie w II Rzeczypospolitej*, PWN, Warszawa 1984, s. 175.

¹⁴ Zob. mapę: *Bielaruś u pieryjad hramadzianskaj wajny (1918-1920 hh.)*, [w:] *Historyja Bielaruskaj SSR u piaci tamach*, Wydawiectwa „Nawuka i Technika”, t. III, Minsk 1973, s. 192-193.

¹⁵ M. S t a s z k i e w i c z, „Wolnaja Bielaruś”, [w:] *Encykłapiedycja litaratury i mastactwa Bielarusi Ź 5 tamach*, Wydawiectwa „Bielaruskaja Sawieckaja Encykłapiedycja” imia Pietrusia BroŹki, t. I, Minsk 1984, s. 675.

niezawisłość Białorusi „Biełaruski Szlach”, w Wilnie białorusko-rosyjskie pismo „Biełaruskaja Dumka”.

Na dalszy rozwój życia literackiego i kulturalnego na Białorusi w sposób istotny wpływa wybuch 3 listopada 1918 r. rewolucji w Niemczech. Dnia 11 listopada 1918 r. Niemcy podpisują akt kapitulacji z państwami Ententy, a 16 listopada podejmują decyzję o wycofaniu się wojsk okupacyjnych z Białorusi. W dniu 10 grudnia Armia Czerwona wkracza do Mińska, a 1 stycznia 1919 r. proklamowana zostaje Białoruska Socjalistyczna Republika Radziecka. Do połowy lutego 1919 r. Armia Czerwona osiąga linię Wilna, Lidy, Słonimia, Berezny Kartuskiej, Iwanowa i Sarn¹⁶.

Od 14 stycznia 1919 r. wiersze, m.in. Janki Kupały, zamieszcza organ frakcji lewicowej Białoruskiej Socjalistycznej Hromady, gazeta wileńska „Hramadżianin”, eseje (m.in. o dramaturgii białoruskiej) redagowana od 28 kwietnia w tym mieście przez I. Wajciachowicza gazeta Partii Białoruskich Socjalistów-Rewolucjonistów „Biełaruskaja Dumka” o orientacji niezależnej, a po zajęciu 22 kwietnia 1919 r. przez wojska Piłsudskiego Wilna redagowane od 5 czerwca przez dramaturga Franciszka Alachnowicza ilustrowane czasopismo społeczno-polityczne i literackie „Biełaruskaje Życio”. Przyjmując opcję polonofilską, w 1919 r. obok wydawanego w Mińsku od 25 sierpnia przez Jankę Kupałę polityczno-literackiej gazety „Zwon”, staje się ono jednym z głównych ośrodków kształtujących białoruskie życie narodowe i literackie, prezentując twórczość takich pisarzy, jak: Franciszak Alachnowicz (sztukę *Dziadźka Jakub, Na wioscy*), Maksim Bahdanowicz, Zmitrok Biadula, Maksim Harecki, Ciszka Hartny, Aleś Harun, Karuś Kahaniec, Jakub Kołas, Makar Kraŭcoŭ, Janka Kupała, Haljasz Leŭczyk, Stary Ułas, Andrej Ziaziula i wielu innych. Publikowało ono *Adkaz Piłsudzkaha „synam ziarni”*, relacjonowało działalność Komitetu Białoruskiego oraz Towarzystwa Polsko-Białoruskiego w Warszawie, przebieg wizyty delegacji białoruskiej na czele z Bronisławem Taraszkiewiczem u Naczelnika Państwa Polskiego Józefa Piłsudskiego. Od numeru 22 z 12 grudnia 1919 r. pismo ukazywało się w Mińsku, a od numeru 1 (23) z 19 stycznia 1920 r. działem literackim w nim kierował Zmitrok Biadula. Dnia 24 sierpnia 1919 r. z Mińska do Wilna przeniesiono redakcję katolickiego pisma „Krynica”, którego redaktorem i wydawcą został ks. Adam Stankiewicz, a od 3 września w Wilnie twórczość literacką Madesta Jackiewicza i Janki Bielkiewicza przedstawiała gazeta społeczno-polityczna i literacka „Niezależnaja Biełarus” pod redakcją A. Karabacza, a następnie K. Miadziołki – zapewne organ utworzonej 9-10 lipca Białoruskiej Centralnej Rady Wileńszczyzny i Grodzieńszczyzny.

¹⁶ *Historyja Biełaruskaj SSR u piaci tamach*, t. III, s. 127.

Informował on o działalności Białoruskiej Komisji Wojskowej oraz organizacji armii białoruskiej.

Począwszy od 1918 r. poważnym ośrodkiem życia politycznego i kulturalnego Białorusinów na Białorusi Zachodniej staje się Grodno. W tym czasie ewakuuje się tu rząd Białoruskiej Republiki Ludowej, a od 1 grudnia formują się oddziały armii białoruskiej. Od 2 lutego 1919 r. utwory, m.in. Zmitroka Biaduli, publikuje białorusko-rosyjskie pismo społeczno-polityczne i literackie „Biełaruski Narod” („Biełoruskij Narod”) o socjalistycznej orientacji pod redakcją M. O. Zasiockiego; Zmitroka Biaduli i Karusia Kahanca (Kazimira Kastrawickiego) grodzieński tygodnik społeczno-polityczny i literacki „Bačkaŭszczyzna” (od 15 marca), Alesia Haruna – gazeta narodowo-polityczna „Biełaruś” Białoruskiej Centralnej Rady Grodzieńszczyzny. Ze względu na to, iż nie zachowała się większość numerów takich pism, jak „Rodny Kraj” Białoruskiej Centralnej Rady Grodzieńszczyzny oraz „Zorka”, nieznany jest ich profil. Powstałe wiosną 1919 r. w Grodnie Koło Dramatyczne Hromady Młodzieży Białoruskiej pod kierownictwem Paŭliny Miadziołki, do momentu aresztowania jej przez ówczesną władzę, inspiruje w 1921 r. bujny rozkwit życia teatralnego na Grodzieńszczyźnie. Szczególnie aktywna jego filia w miasteczku Krynki od 1919 r. wystawia *Raskidanaje Hniazdo* Janki Kupały, *Aposzniaje spatkannie* Uładzislawa Hałubka, *Poszytyś w durni* Marko Kropywnyckiego utwór Leapolda Rodziewicza *Zbianteżany Saŭka*¹⁷.

W pierwszej połowie 1920 r. w wyniku prowadzonej przez Polskę wojny z Litewsko-Białoruską Republiką Rad oraz niesprzyjających posunięć rozwój białoruskiej prasy literackiej na obszarze etnicznym Białorusi ulega niemal całkowitemu zahamowaniu. Jedynie 2 maja 1920 r. w Mińsku powstaje redagowany przez Jankę Kupałę i wydawany przez Waclawa Iwanoŭskiego tygodnik „Ruń”, ukazujący się tylko do 4 lipca. Rzecz znamienna, iż w przeciwieństwie do redagowanej przez białoruskiego wieszczka w poprzednim roku polityczno-literackiej gazety „Zwon” o orientacji narodowej, przyjmuje on profil niemal wyłącznie kulturalny i literacki. Na Białorusi Zachodniej dopiero od 8 czerwca 1920 r. w Wilnie utwory literackie Maksima Hareckiego i Wincuka Lemiesza zamieszcza czasopismo społeczno-polityczne i literackie „Niezależnaja Dumka” pod redakcją H. Bahdanowicza, a w Grodnie – wydawana od 2 października 1920 r. przez Białoruski Komitet Narodowy gazeta społeczno-polityczna i literacka „Biełaruskaje Słowa” pod kierunkiem W. Adamowicza o orientacji polonofilskiej. Po wyparciu wojsk litewskich i zajęciu 9 października 1920 r. przez dywizję gen. Lucjana Żeligowskiego Wilna oraz rozejmie z 12 października

¹⁷ Por.: Dz. U. S t e l m a c h, *Hrodziński dramatyczny hurtok Hromady biełaruskaj młodzi*, [w:] *Encykłapedyja litarytury i mastactwa Biełarusi ũ 5 tamach*, t. II, s. 190.

pomiędzy Polską a Rosyjską FSRR i Ukrainą SRR Anton Łuckiewicz próbuje wznowić 28 października w byłej stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego „Naszą Niwę”. Ukazuje się zaledwie kilka numerów z utworami Maksima Hareckiego, Kazimira Swajaka oraz m.in. debiutem literackim Natalii Arsieniewej¹⁸. W tym samym 1920 r. w Wilnie grupa pisarzy i dziennikarzy zachodniobiałoruskich usiłuje reaktywować życie literackie wokół tygodnika społeczno-politycznego, ekonomicznego i literackiego „Nasza Dumka”. Są wśród nich: jeden z czołowych pisarzy „naszeniwskich” Maksim Harecki, czołowa poetka późniejszego nurtu estetyzującego w poezji zachodniobiałoruskiej Natalia Arsieniewa, romantyk katolicki Kazimir Swajak (właściwie ks. Kanstancin Stapowicz), poeta Makar Kraŭcoŭ (właściwie Makar Kasciewicz), krytyk i publicysta Anton Łuckiewicz (pseudonim Anton Nawina), Uładzisiaŭ Taŭoczka (pseudonim Adam Saładuch), Hienadź Bahdanowicz, Aleś Kabyczkin, Stanisłaŭ Czyżeŭski, A. Dmahoŭski i inni. Swoje utwory publikują w nim. m.in. Michaś Czarot, Natalia Arsieniewa i Uładzimir Żyłka, jednakże w sierpniu 1921 r. w wyniku presji ówczesnych władz pismo zostaje zawieszane.

Jakościowo nowa sytuacja polityczna powstaje 18 marca 1921 r. po podpisaniu traktatu pokojowego w Rydze. W jego wyniku do Polski przyłączone zostaje terytorium Białorusi o powierzchni ponad 112 tys. km², w 1931 r. zamieszkiwane przez 4,6 mln ludności, w większości Białorusinów¹⁹. Kraj ów liczył w tym czasie tylko w trzech województwach wschodnich (poleskim, nowogródzkim i wileńskim) 64,7% analfabetów²⁰, a po likwidacji powstałych w latach 1918-1919 pod okupacją niemiecką około 400 szkół białoruskich, w 1925 r. pozostały zaledwie cztery²¹. Jeszcze w 1931 r. 85% ludności Białorusi Zachodniej wchodzącej w skład II Rzeczypospolitej zamieszkiwało na wsi w skrajnej nędzy, a odsetek inteligencji, niemal wyłącznie o wiejskim rodowodzie, wynosił zaledwie 2%. Większość środków produkcji skupiona została w rękach fabrykantów i wielkich posiadaczy ziemskich, prowadzących politykę niezgodną z interesami narodowymi miejscowej ludności. W tak zastanej rzeczywistości społecznej i politycznej rodziła się białoruska prasa literacka i białoruska literatura piękna, rozwijał się białoruski ruch komunistyczny i potężny ruch narodowy, uznawany za fenomen polityczny w skali Europy.

¹⁸ Por. J. T r a c z u k, *Da 70-hodździa drukawanaha paczatu N. Arsieńiewaj*, „Biełarus”, (New York), 39(1990), nr 375, s. 5.

¹⁹ *Historyja Bielaruskaj SSR u piaci tamach*, Wydawnictwa „Nawuka i Technika”, t. IV, Minsk 1975, s. 53.

²⁰ Por. M. K o s m a n, *Historia Białorusi*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1979, s. 325.

²¹ *Historyja Bielaruskaj SSR u piaci tamach*, t. IV, s. 59.

ИЗ ИСТОРИИ БЕЛОРУССКОЙ ЛИТЕРАТУРНОЙ ПЕРИОДИКИ
ДО РИЖСКОГО ТРАКТАТА

Р е з ю м е

Начиная с изданных в годы 1861-1862 номеров „Гутарки двух суседаў”, белорусская периодика с самого начала своего существования принимала литературный характер. В XIX в. ее обогащали такие, главным образом нелегальные, общественно-политические и литературные издания, как „Мужицкая прада” К. Калиновского, „Гуторка”, а также „Змова. Купос Суситаримас – Громадзкі зговор”, к тому же, отпечатываемый на русском языке петербургский народнический „Гомон”. Начало XX столетия принесло расцвет белорусской печати и литературной периодики. Общим числом до 1918 г. в Белоруссии и в соседних странах вышло в свет 26 наименований белорусских газет и журналов. Переломное значение в развитии белорусской художественной литературы имели такие общественно-политические и литературные журналы, как „Гутарка двух суседаў”, „Мужицкая прада”, „Гуторка”, „Наша доля” и „Наша нива” (1906-1915), положившие начало новой эпохе в белорусской национальной культуре. Особенно последние из них вдохновляли целую плеяду писателей белорусского возрождения: Я. Купалу, Я. Коласа, А. Пашкевич (Тетку), М. Багдановича, Ц. Гартного, А. Гаруна, З. Бядулю, М. Гарецкого и других, оказав огромное влияние на их литературное творчество. Издательскими центрами белорусской печати того времени, в том числе литературной, были Вильно, Минск, Петроград, Белосток, Цюрих, Лябедка, Капыль, Гродно и Игумень в Белоруссии.

Перевод с польского Романа Левицкого